

Watażka, bohater, bóstwo

28 października 2014

Niegdyś przedstawiany był jako krwiożerczy watażka, rabuś i bandyta. Dziś jako ukraiński bohater narodowy, a nawet wcielenie boga Wisznu. Kim był Nestor Machno? Jak jest postrzegany?

PRZEMIANY

W 1985 roku KPZR – Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego – zainicjowała nowy kurs polityczny pod nazwą pierestrojki – przebudowy. Istotą przekształceń systemowych w Związku Radzieckim były: modernizacja gospodarki, częściowe urynkowienie, zwiększanie swobód obywatelskich oraz ocieplenie stosunków z państwami zachodnimi. Przebudowa spowodowała, że wśród mieszkańców ZSRR – Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich – wzrosła, a niekiedy obudziła się świadomość narodowa. Od Ukrainy po Syberię, od Bałtyku po Kaukaz, zaczęto mówić bohaterach i symbolach narodowych, znów śpiewano zakazane dotychczas piosenki. Estończycy mogli mówić ponownie o Johanie Laidonerze – twórcy niepodległej Estonii. Mieszkańcy Kaukazu zamieszkujący Abchazję, Osetię, Nagorny Karabach, Gruzję domagali się niepodległości. To przebudzenie narodowe spowodowało, że Ukraińcy bez przeszkód mogli czytać „Kobzara” Tarasa Szewczenki, śpiewać zakazane piosenki, mówić o Nestorze Machno.

KIM BYŁ?

Urodził się 27 października 1888 roku w Hulajpolu, w rodzinie ukraińskiego chłopca. Według legendy, podczas chrztu małego Nestora w oknie zauważono błyskawicę. Pop wykrzyknął wówczas, że z małego dziecka wyrośnie wielki rozbójnik. Dzieciństwo i młodość Nestor miał ciężkie. Dorastał bez ojca w biednej, wielodzietnej rodzinie. Od najmłodszych lat musiał pracować na siebie i rodzinę. Ze względu na trudną sytuację materialną i

charakter (określono go mianem choleryka i egocentryka) edukację zakończył prawdopodobnie na 4 klasie. Od 16 roku życia uprawiał działalność terrorystyczną, a za zabójstwo policjanta został skazany w 1908 roku na 20 lat więzienia. Z tego wyroku odbył 9 lat w moskiewskim więzieniu na Butyrkach. Tam poznał Piotra Arszynowa, również skazanego za działalność terrorystyczną. Arszynow był anarchista – maksymalistą który uważał, że na drodze do wolności trzeba się poświęcić, żeby osiągnąć konkretne rezultaty. To właśnie Arszynow zapoznał Machnę z ideologią anarchizmu.

Podczas pobytu na Butyrkach Nestor Machno rozpoczął ponownie naukę. Poznał gramatykę rosyjską, zajmował się matematyką, rosyjską literaturą, historią kultury i ekonomią polityczną. Tam też zetknął się z opowieściami o życiu słynnych kozackich watażków: Jemieliana Pugaczowa i Stieńki Razina – Kozaka dońskiego, przywódcy antycarskiej rebelii z 1670 roku. Jest bardzo prawdopodobne, że owe przekazy o działalności tych postaci i spotkania z Arszynowem zaowocowały tym, że w Machnie narodził się specyficzna idea anarchizmu powiązanego z kozackim umiłowaniem do wolności i samostanowienia.

Po wybuchu rewolucji lutowej Nestor Machno opuścił więzienie. Do momentu wkroczenia Niemiec na Ukrainę Machno był reprezentantem anarchistów w Związku Chłopskim i w Radzie Delegatów w Hulajpolu. Po wkroczeniu wojsk niemieckich na ziemię ukraińską rozpoczął walkę na czele niewielkiego oddziału przeciw okupantowi. Później kontynuował swą walkę przeciw Pawłowi Skoropadskiemu, a po jego upadku przeciw Symonowi Petlurze. Potem walczył przeciw Armii Czerwonej i białogwardyjskim generałom Antonowi Denikinowi i Piotrowi Wranglowi, przy czym działania przeciwko Armii Czerwonej były przerywane zawartymi z nią sojuszami. W tym też czasie Nestor Machno zorganizował na terenie Ukrainy ultraradykalne formacje zbrojne anarchistów, które zajmowały się „wywłaszczeniem obszarników” i „organizacją komun agrarnych”.

Ostateczne rozbiecie białogwardzistów w listopadzie 1920 roku

spowodowało, że bolszewicy zwrócili się przeciwko Nestorowi Machnie. Armia Czerwona rozpoczęła szeroko zakrojone działania, mające na celu ostateczne zniszczenie ruchu Machnowskiego i jego przywódcy. Do lata 1921 roku ruch machnowski na Ukrainie przestał istnieć, a sam Nestor Machno wraz niewielką grupą współpracowników i żoną udał się na emigrację.

POWRÓT BUNTOWNIKA

Wspominałem, że pierestrojka spowodowała swoisty powrót Machny. Prawdziwy przełom związany był jednak z upadkiem komunizmu w Polsce. Ukraińcy, patrząc na wydarzenia zachodzące w naszym kraju, wierzyli głęboko, że i u nich nastąpią zmiany. Postać Nestora Machny postrzegano w rozpadającym się wówczas ZSRR jako kultową, symbol wolności i walki z komunizmem. Była ucieleśnieniem rodzimego Che Guevary, który uosabiał w społeczeństwie radzieckim, a po rozpadzie ZSRR rosyjskim i ukraińskim, cechy mającego fantazję bojownika, głoszącego kozackie ideały umiłowania wolności. Człowieka przemierzającego step z wiernymi towarzyszami broni i walczącego o ustanowienie państwa bez ciemżycieli, zorganizowanego według wskazań Pierra Josepha Proudhona, Piotra Kropotkina, Michała Bakunina i innych wielkich teoretyków anarchizmu.

W społeczeństwie ukraińskim pojawiły się też inne wyobrażenia Nestora Machny. Leonid Wojcechow, odeski artysta awangardowy stwierdził, że Machno jest reinkarnacją Wisznu, jeźdźcem Maha – Yugi, czy objawieniem proroka Eliasza. Padały pomysły, by wykorzystać postać Machny w celach komercyjnych. Jednym z nich była idea stworzenia na zaporoskich stepach Machnolandu, zorganizowanego na wzór amerykańskiego Las Vegas. Na tych płaszczyznach, w społeczeństwie ukraińskim po rozpadzie Związku Radzieckiego, zaczął się kształtować historyczny obraz Machny.

W latach istnienia ZSRR mówiono o nim jako o bandycie,

rzeźniku, który swe mordy sankcjonował żądzą posiadania. Problem grabieży czy ekspropriacji powraca cały czas, gdy mówi się o Machnie. Jest on czasem przedstawiany jako swego rodzaju trybik w maszynie czerwonego terroru, przy jednoczesnym zapomnieniu o białym terrorze, który był również okrutny i krwawy. W wojnie domowej białogwardyjskie wojska generałów Denikina i Wrangla postępowały tak samo, jak bolszewicy i machnowcy. W związku z tym, wszystkie strony konfliktu są obarczone taką samą odpowiedzialnością.

Radziecka historiografia celowo przedstawiała anarchistyczne poglądy Nestora Machny w czarnych barwach. W ich mniemaniu on oraz wszyscy anarchiści byli heretykami, bowiem nie zgadzali się na system monopartyjny. Sam Machno uważał, że nowym państwem (w jego ujęciu) mogą rządzić oddolnie zorganizowane kolektywy lub rady, które nie działałyby w systemie jednopartyjnym.

Po odzyskaniu niepodległości Ukraina zaczęła kształtować na nowo świadomość historyczną społeczeństwa. Wśród panteonu wielkich i zasłużonych dla ojczyzny znalazł się Nestor Machno – anarchista czynu. Anarchizm Machny zszedł nieco na drugi plan. Jego sylwetka została wzięta przez Ukraińców i przetransformowana, tak jak to się dzieje w wielu społeczeństwach. Odtąd jest widziany na wielu płaszczyznach, ale przede wszystkim jako Machno – Ukrainiec, urodzony na Zaporozżu i walczący o kozacki styl życia (niczym nieskrępowana wolność i możliwość samostanowienia). Jego anarchizm jest również wspominany, i to w sposób bardzo głośny, podczas imprezy „Dzień niezależności z Machną”[1]. Odbywa się ona w Hulaj – Polu. Jest organizowana po raz drugi w terminie odzyskania niepodległości przez Ukrainę, czyli 24 sierpnia. Organizatorem jest Centrum Kultury Ostatnia Barykada. Udział w festiwalu bierze wiele znanych na ukraińskiej scenie muzycznej zespołów. W tym roku będą to: Czornobrywci, Mertwyj Piweń, Ot Vinta, Mad Heades, Tanok Na Majdani Kongo, Quarpa, Barszcz i TIK[2]. Nie jest to jednak wydarzenie muzyczne. Biorą w nim

udział również poeci: Leś Podrewjański, Switłana Powalajewa, Andriej Koktjucha, Iwan Dracz czy znany Polakom Serhij Żadan. Czytają oni zgromadzonym uczestnikom machnowskie teksty, inicjując tym samym dyskusję nad zmianami koniecznymi na Ukrainie. Sam Żadan wpłynął również na zmianę obrazu Machny. W swej książce „Anarchy In Ukr” przedstawił go jako hulajpolskiego chłopca – anarchistę o indywidualistycznym usposobieniu.

Trudno powiedzieć jakim dalszym przekształceniom ulegnie postać Machny w społeczeństwie ukraińskim, stoi bowiem ono w obliczu kolejnych dylematów. Decyzji ważnych ze względu na to w jakiej sferze Ukraina będzie funkcjonować. Nie wiadomo, czy będzie to kraj rządzony przez oligarchów związanych z Kremlem, czy też państwo funkcjonujące w oparciu o zachodnie standardy. Z pewnością postać Machny nadal będzie postrzegana przede wszystkim jako Ukraińca z Hulaj – Pola walczącego o kozackie swobody, z którymi tak chętnie identyfikują się współcześni Ukraińcy.

Autor: Dariusz Wierzchoś

Źródło: [Histmag.org](http://histmag.org)

Licencja: [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

PRZYPISY

[1] <http://rep-ua.com/music/programa.php>

[2] Ibidem.

BIBLIOGRAFIA

1. Nestor Machno. Azbuka anarchista, red. W. Czerkasow – Georgijewski, Moskwa 2005.
2. Istorija Ukrajiny, Dokumenty, materiały, pod red. W. Korola, Kyiv 2002.
3. Grażdńska wojna na Ukrainie. Krach biełopolskiej interwencji. Rozgrom ukraińskiej nacjonalistycznej

kontrrewolucji i białogwardziejskich wojsk Wrangela, mart – nojabr 1920, T. III, red. Koljesnik N., Kijew 1967.

4. Denikin A., Pochod na Moskwu, Kijew 1990.

5. Mazepa I., Ukrajina w ohni buri i rewoljucji 1917 – 1921, Kyiv 2003.

6. Petlura S., Statti, łysty, dokumenty, T. III, Kyiv 1999.

7. Skoropadski P., Spohady, Kyiv – Filadelfija 1995.

8. Trocki L., Moje życie, Warszawa 1990.

9. Wrangel P., Wspomnienia, T. 1-2, Warszawa 1991.

10. Archangielskij W., Frunze, Moskwa 1970.

11. Bułhak H., Wydarzenia polityczne i militarne na południowo-wschodnim teatrze działań wojennych, [w:] Polska a Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa, Redakcja naukowa Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer, Emilian Wiszka, Toruń 1997.

12. Drozd R., Powstanie i Upadek państwa ukraińskiego. Ukraińska Republika Ludowa (1917 – 1920), [w:] Ukraina – Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe, red. Drozd R., Skeczkowski R., Zymomrija M., Koszalin 1999.

14. Encyklopedia Rewolucji Październikowej, red. Bazyłow L., Sobczak J., Warszawa 1987.

15. Historia dyplomacji, T. III, red. Chwostow W., Warszawa 1973.

16. Gierasimienko K. W., Machno (jedna z prawd), Lublin – Mielec 2003.

17. Juzwenko A., Polska a „biała” Rosja, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973.

18. Korotkow I., Rozgromienie Wrangla, Warszawa 1952.

19. Kritskij M., Aleksandr Pawłowicz Kutiepow. Biograficzny oczek, [w:] Gienierał A. P. Kutiepow. Wspomnienia, memuary, pod red. Chackiewicza J., Minsk 2004.
20. Krypjakewycz I., Hnatewycz B., Stefaniw Z., Dumin O., Szramczenko S., Istorija ukraïnskoho wijska, T. II, Kyiv 1995.
21. Mędrzecki W., Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku, Warszawa 2000.
22. Nowak A., Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku), Kraków 2001.
23. Olszański A. T., Historia Ukrainy XX w, Warszawa 1994.
24. Potocki R., Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920 – 1939), Lublin 1999.
25. Przebinda G., Smaga., J, Kto jest kim w Rosji po 1917 roku, Kraków 2000.
26. Rezmer W., Pokój czy dalsza wojna polsko – sowiecka, [w:] Traktat ryski 1921 roku po 75 latach, pod red Wojciechowskiego M., Toruń 1998.
27. Rutycz N., Biograficzny sprawoznacznik wysszych czynow Dobrowolczeskoj Armii Woorużenych Sił Juga Rossii, Moskwa 2002.
28. Sawczenko W., Machno, Charkiw 2005.
29. Semenenko W. I., Radczenko L. O., Istorija Ukraïny. Z pradawnich czasio do siohodnnoï, Kyiv 1991.
30. Skorobogatkin K., Radzieckie siły zbrojne 1918 – 1968, Warszawa 1970.
31. Suworow W., Złoty Eszelon, Warszawa 2003.
32. Werstiuk W., Machnowszczyzna, Kyiv 1991.

33. Wilk M., Rok 1917 w Rosji, Warszawa 1987.
34. Wojna R., Gdy runęły trony, Warszawa 1972.
35. Wojna R., W ogniu rosyjskiej wojny wewnętrznej 1918 – 1920, Warszawa 1975.
36. Wojna R., Nestor Machno i „anarchizm czynu”, Z Pola Walki, nr 2, 1975.
37. Wołkowyński W., Nestor Machno. Legendy i realnist, Kyiv 1994.
38. Załockij W., Nieznana wojna na Morzu Azowskim, Okręty Wojenne, nr 3, 2001.